

JUNI/JULI 1947

JAARGANG L, Afl. 6/7.

NADruk VERBODEN.

*Geïllustreerd Maandschrift.***Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr en JAC. P. THIJSSE.**

ONDER REDACTIE VAN
 Prof. Dr J. HEIMANS, AMSTERDAM.
 LEONARDOSTRAAT 10-ZUID

BIJGESTAAN DOOR
 Prof. Dr N. TINBERGEN, LEIDEN
 en Dr J. WILCKE, WAGENINGEN.

UITGAVE VAN:
 W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:
 2e OOSTERPARKSTRAAT 221-223,
 AMSTERDAM.

VOGELWAARNEMINGEN GEDURENDE EEN TOCHT DOOR HET TORADJA-GEBERGTE

Toen ik in Maart 1941 te Makassar werd geplaatst kreeg ik al spoedig de raad om een autotocht door het prachtige Toradja-gebergte te maken. Doch andere werkzaamheden beletten mij om ver buiten de afdeling Makassar te reizen. Alles was ingesteld op het naderend gevaar, de oorlog met Japan. Na het uitbreken daarvan werd Celebes spoedig geannexeerd en op 9 Februari 1942 werden wij door de Japanners op de gewestelijke hoofdplaats geïnterneerd. Nimmer had ik toen kunnen vermoeden op welke wijze ik ruim 3 jaren later de Toradja-tocht nog eens zou maken.

Begin 1945 waren wij ondergebracht in loodsen in het dal van Bodjo, 8 km ten Zuiden van Paré-Paré, dicht bij de kust gelegen. Iedere dag, soms meermalen per dag, kwamen grote viermotorige Amerikaanse bombers overvliegen, tijdens inspectie-tochten boven de Straat Makassar. De oorlog kwam steeds dichterbij en ieder ogen-

blik konden ook deze loodsen worden gebombardeerd, zoals wij dit op 19 en 21 October 1944 bij 2 raids in Paré-Paré hadden ondervonden.

Rekenend op een spoedige landing der Amerikanen in Zuid Celebes hebben onze gastheren in Mei in alle stilte een nieuwe verblijfplaats voor ons in gereedheid laten brengen, ver in het binnenland gelegen. Meer kwamen wij niet te weten . . . en dat was, achteraf beschouwd, maar goed, want niemand was optimistisch gestemd over ons toekomstig verblijf daar ver weg in de bergen en uit ondervinding wisten wij wat voor ellende en ontbering ons gedurende deze verhuizing nog te wachten stonden. Maar ziet, kort vóór het vertrek waait als door een wonder een der uit een vliegtuig geworpen pamfletten boven het dal en komt in het bos terecht vlak bij een der daar aanwezige kampgenoten. Het was in het Japans gesteld, maar ook deze taal was een der onzen machtig en al spoedig ging de blijde mare van mond tot mond: „Duitsland had begin Mei gecapituleerd.”

Wij hadden dit nieuws nodig om de moed er in te houden, want het vooruitzicht om 14 uren in een geblindeerde vrachtauto te moeten zitten, waarin men zich nauwelijks kon verroeren, was verre van aanlokkelijk.

Dit werd mijn eerste Toradja-tocht . . . maar ik heb zo goed als niets van het indrukwekkende landschap kunnen zien, dat men mij vroeger zo vaak had beschreven.

Ik zal niet langer stilstaan bij het verdere verloop van deze tocht, evenmin bij ons verblijf in het dal te Bolong, bij de koude, die wij in open loodsen op 1350 m hoogte leden en de honger, die wij hadden door gebrek aan regelmatige aanvoer van het hoogst noodzakelijke. Door meerdere snel op elkander volgende sterfgevallen kreeg dit dal de naam van „dodendal”. Geen zonnestraal drong door het bladerdak heen om de steeds vochtige aarde te doen opdrogen. Alles was vochtig en schimmelig.

Maar er was één lichtpunt. De ware natuurliefhebber vond hier zijn troost in een ongerept vogelleven. De vogels van het gebergte-oerbos, in het geheel niet schuw, kwamen tot dichtbij de loodsen en monterden ons op met hun lieflijk gezang.

Toen kwam op 24 Augustus 1945 een vreemde beslissing. Wij kregen dubbele rantsoenen rijst, koffie met suiker en zelfs een karbouw. Verder moesten wij ons gereed maken voor de terugtocht naar Paré-Paré. De wildste geruchten deden de ronde. Of de Jap was gek geworden of er was vrede. Wij zouden het spoedig merken.

26 Augustus vertrok de eerste ploeg van honderd man, met het schamele restant van de bagage, overgehouden na 3½ jarige internering, in een lange rij, berg op berg af, naar de pasanggrahan van Bolokan, gelegen op 1600 m zeehoogte aan de autoweg naar Makalé. Daar aangekomen wachtte ons de eerste verrassing: open vrachtauto's waarin maar 25 man geladen werden en Japanse bewakers, die niet schreeuwden en sloegen. Jongens het is vrede, je merkt dat aan alles.

En op die eerste prachtige morgen, zette een stoet van 7 auto's zich langzaam in beweging. Vaarwel Bolong, vaarwel internering; wij gaan de v r i j h e i d tegemoet en ik dacht aan de versregels van de dichter Löns: „Es steht die Welt in Blüte, in Blüte steht mein Herz”.

Na 3 1/2 jaar internering kwamen wij ogen te kort om alles weer in ons op te nemen. Ik zal U geen schildering van het landschap geven; dat hebben anderen al zoveel malen gedaan, maar wel zal ik U opsommen welke vogelsoorten onderweg werden waargenomen, want dit geschiedde bij mijn weten voor deze streek nog nimmer.

Wij zullen de tocht nu in 3 gedeelten verdelen:

1. Van Bolokan (1600 m) over Bintochan naar Makalé (700 m).
 2. Het gedeelte van Makalé over Kalossi naar Enrekang met passen boven de 1500 m.
 3. Enrekang - Rappang - Paré-Paré, in hoofdzaak licht heuvelland.
- Totale afstand: 198 km.

In de vroege morgenuren hoorden wij achter de passanggrahan de zware „toe-oep”-roep van de Grote groene witbuik-muskaatduif, *Ducula forsteni* (Bp.) (1), de grootste en een der fraaiste van de 23 in Celebes voorkomende duivensoorten. De roep is een zwaar misthoren-geluid, doch lijkt ook enigszins op dat van een auto-claxon. In de graswildernissen langs de weg waren Gestreepte graszangertjes, *Cisticola juncidis constans* (Lynes) (2) aanwezig en op de bergsawah's, dicht bij Bintochan een enkele Gewone ralreiger, *Ardeola speciosa* (Horsf.) (3) en enige Koereigers, *Bubulcus ibis coromandus* (Bodd.) (4), die zich op of in de nabijheid van de prachtige Toradjakarbouwen ophielden. Zwart-witte ooievaars, *Dissoura episcopus neglecta* (Finsch) (5) zaten op de uiterste toppen van kale bomen of zweefden op hun machtige wieken boven de sawahvelden. Ook Indische purperreigers, *Ardea purpurea manillensis* (Meyen) (6) en 2 soorten zilverreigers, namelijk de Kleine zilverreiger, *Egretta garzetta nigripes* (Temmm.) (7) en minder talrijk de Middelste zilverreiger, *Egretta intermedia intermedia* (Wagler) (8), met gele snavel, waren op de sawah's aanwezig. De Koereigers waren geheel wit, dus hadden niet het broedkleed; ook de Zilverreigers misten de aigrette's.

In de langs de autoweg staande fraaie *Albizia*-boomen werden grote troepen Roodstuit-spreeuwen, *Scissirostrum dubium dubium* (Lath.) (9) opgemerkt, die bij de nadering der auto-colonne luid schreeuwend wegvlogen; voorts enkele exemplaren Purperspreeuwen, *Aplonis panayensis neglectus* (Walden) (10), een soort talrijk in Centraal- en Noord Celebes, doch ontbrekend in het Zuiden. In de kampong Bintochan zag ik enkele gewonere soorten, zoals de Withalsband-ijsvogel of Blauw-Jantje, *Halcyon chloris chloris* (Bodd.) (11) en Bleekbuikige spitsvogels, *Artamus leucorhynchus celebensis* Brügg. (12). Bij een afgraving, waar het eigenaardig gekleurde paarsrode zand te zien was, zaten Bruinborst-bijeneters, *Merops superciliosus philippinus* L (13) op de telefoondraad. Verscheidene nestholten waren in de steile wand gegraven; uit enkele gaten vlogen Bijeneters. Aan roofvogels werden op deze hoogte (zeker meer dan 1000 m) opgemerkt: de Celebes-kuikendief, *Circus assimilis quirindus* (Math.) (14), de Slangenarend, *Spilornis rufipectus* (Gould.) (15) en de Zwartbruine wouw, *Milvus migrans affinis* (Gould) (16), terwijl het „kiek-hioe”-geroep van de Roodvleugelbuizerdhavik, *Butastur liventer* (Temmm.) (17) werd gehoord. Dichtbij het snelstromende riviertje, de Saloe Rembong zat een Grijskop-havik, *Accipiter griseiceps*

(Schlegel) (18) op een lage tak in een boom op de uitkijk, terwijl dichterbij Makalé een Woeste boomvalk, *Falco severus papuanus* (M. & W.) (19) pijlsnel over de weg vloog en in het dal verdween.

Merkwaardig — tenminste wat de hoogte boven zee betreft — waren vluchten Geelkuif-kaketoe's, *Cacatua sulphurea sulphurea* (Gm.) (20), die luid schreeuwend overtrokken. Eén troep bestond uit meer dan 20 vogels.

Waar de weg door graswildernissen ging, zagen wij Zwartwitte tapuiten, *Saxicola caprata albonotata* (Stres.) (21) en hoorden de Gestreepte graszangertjes (2). Op de rijpe padivelden werden troepen Muskaatvogeltjes, *Lonchura punctulata particeps* (Riley) (22) door jongetjes verjaagd, die vanuit hun wachthuisjes het ingenieus uitgedachte apparaat van kleppers, ratelaars, windmolens enz. voortdurend in werking stelden.

Regelmatig zagen wij ook Tortelduiven, *Streptopelia chinensis tigrina* (Temm.) (23), meest paarsgewijze en een enkele Groene papegaaiduif, *Treron vernans purpurea* (Gm.) (24).

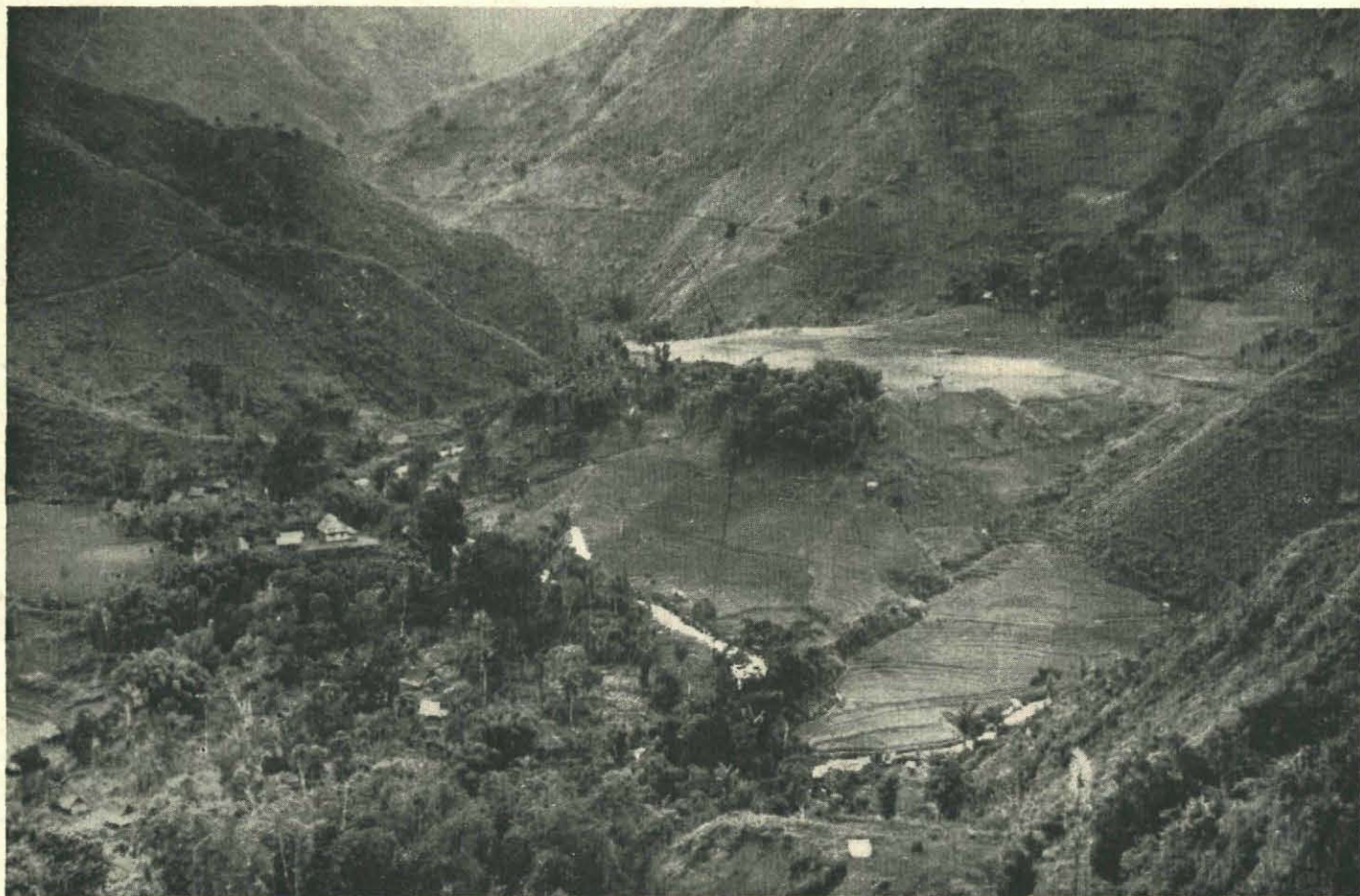
Van Makalé tot Enrekang was op ornithologisch gebied weinig te zien, maar in de open vrachtauto's konden wij ditmaal intens genieten van het imposante schouwspel, dat het machtige Toradja-massief bood. De dominerende roofvogel was hier de Slangenarend (15), terwijl wij ook een kleine Sperwer zagen, naar alle waarschijnlijkheid *Accipiter nanus* (W. Blasius) (25) en een eenzame Witte havik, *Elanus coeruleus hypoleucus* (Gould) (26). Van de reeds genoemde vogels werden op dit gedeelte van af de weg nog gezien: Tortelduiven (23), Tapuiten (21) en Bruinborst-bijeneters (13).

Dichtbij Enrekang vloog de Roodbruine witkop-arend, *Haliastur indus ambiguus* (Brügg.) (27), een soort, die zowel in de kuststreken als in het binnenland voornamelijk in het cultuurgebied voorkomt, met name in de nabijheid van menselijke nederzettingen (rooft graag kuikens).

Bij de eerste pleisterplaats (midden in het bos) zagen wij ook wat kleinere vogeltjes, die vanuit de auto niet zo opvallen. Zo werden waargenomen: de Bloedvlek-bastaardhoningvogel, *Dicaeum celebicum celebicum* (S. Müller) (28) en de Blauwborst-honingvogel, *Cinnyris jugularis platani* (W. Blasius) (29).

Zeer interessant was ook de rit van Enrekang naar Rappang en verderop tot aan de geasphalteerde hoofdweg Paré-Paré naar Watamponé, want hier wisselde het terrein telkens af; dan weer graswildernissen, dan uitgestrekte sawahgebieden, bevoeid uit de grote Sadang-irrigatie, terwijl ook enkele, 8—10 jaar oude djati-culturen, behalve aan herten ook aan allerlei vogelsoorten goede schuil- en verblijfplaatsen boden.

Gedurende een kort oponthoud hoorden wij het „karekiet”-geroep en waar wij dicht bij een rietmoerasje stonden, zal deze — ook gelet op de tijd van het jaar — wel niet de trekker, doch de broedvogel geweest zijn, *Acrocephalus arundinaceus celebensis* (Heinroth) (30). In de omgeving van en in de langs de weg liggende klapper-

*De kom van Rantelema, het dorpje aan de voet van de hoogste berg van Celebes, de Rantemario, op ongeveer 1500 m boven zee.
Foto archief „Indisch Instituut”*

Opname: Van Zijl de Jong.

tuintjes waren Spitsvogels (12) en Tweekleurige rupsvogels, *Coracina bicolor* (Temm.) (31) talrijk, alsmede natuurlijk de Blauwe Jantjes (11). Over de uitgestrekte gras-wildernissen wiekelde een Witte havik (26) en ook hier waren Tortelduiven (23) en Bruinborst-bijeneters (13) gewone verschijningen. Rustig zaten de schitterend gekleurde bijeneters op de kale twijgen der wegbeplanting en vlogen eerst op het allerlaatste moment op. Ook grote troepen Roodstuit-spreeuwen (9) zaten in deze bomen en waren blijkbaar voornemens daarin te overnachten, toen zij door de auto's werden opgeschrikt. Luid schreeuwend trokken zij verder.

Op de sawahvelden zagen wij de reeds genoemde reigersoorten, alsmede een enkele Zwart-witte ooievaar (5). Vrij veel roofvogels vlogen hier; behalve een paar Grote zeearenden, *Haliaeetus leucogaster* (Gm.) (32) verschillende van de reeds elders op deze dag waargenomen soorten, zoals Zwartbruine wouw (16), Slangenarend (15) en Roodbruine witkop-arend (27). Aardig was de waarneming van een klein troepje Steltkluten, *Himantopus himantopus leucocephalus* (Gould) (33), die op een sawah dicht bij de weg rondscharrelden en zich van de auto-colonne niets aantrokken. Merkwaardig was het, dat wij op de gehele tocht geen eenden zagen, terwijl wij toch langs voldoende geschikte terreinen reden. Ook andere gewone soorten, o.a. wiewalen lieten zich noch zien noch horen. Eerst dichtbij Paré-Paré zagen wij de eerste Kraai, *Corvus enca celebensis* (Stres.) (34), terwijl de Ringmusch, *Passer montanus malaccensis* (Dubois) (35) ons in de politiekazerne weer met luid gesjilp begroette.

Zo eindigde deze prachtige tocht, die voor ons na 3½ jaar gevangenschap de eerste stap betekende op de weg naar de vrijheid.

Hilversum, October 1946

L. COOMANS DE RUITER

PLANTAARDIGE REMSTOFFEN

„Es ist dafür gesorgt, dass die Bäume
nicht in den Himmel wachsen.“

Wanneer ik U in dit artikel het een en ander ga vertellen over de plantaardige remstoffen, dan dien ik allereerst vast te stellen, wat men onder het begrip „remstof” heeft te verstaan. Een remstof is een stof, door een bepaald orgaan van het plantenlichaam geproduceerd en eventueel uitgescheiden, die in staat is om het groeiverschijnsel te remmen of zelfs geheel en al stop te zetten. Het spreekt wel voor zichzelf, dat de organische ontstaanswijze niet in deze definitie kan worden gemist, want anders zou men een groot aantal chemische stoffen ook als remstoffen moeten beschouwen. Men kan natuurlijk een onderscheid maken tussen organische en anorganische remstoffen, maar aangezien in de chemie de termen „organisch” en „anorganisch” een totaal andere betekenis bezitten, geeft dit onderscheid licht aanleiding tot verwarring. Wij zullen ons echter niet verder bezighouden